

ADMINISTRATIVNA STRUKTURA I PLAĆE SLUŽBENIKA
DUBROVAČKE REPUBLIKE
(1700. - 1808.)

STJEPAN ČOSIĆ
Zavod za povijesne znanosti
HAZU u Dubrovniku

UDK: 949.75 (Dubrovnik 1700./1808.)
Izvorni znanstveni članak

Primljeno 20. XII. 1995.

U članku je riječ o ustroju administrativnih službi Dubrovačke Republike, te o plaćama službenika. Najprije se ukratko razmatraju posebnosti magistratskih službi i plaće magistrata u 18. st. Potom se detaljnije opisuje ustroj administrativnih službi u užem smislu. Na temelju izvora rekonstruira se struktura, djelokrug, visina plaća i način rada te se navode službenici središnjih, posebnih i knežijskih ureda, kao i ostali namještenici Republike u naznačenom razdoblju.

Institucije vlasti i pripadajuće im administrativne službe imale su u Dubrovačkoj Republici višestoljetan razvojni tijek uvjetovan teritorijalnim širenjem te gospodarskim i političkim jačanjem države. U skladu s aristokratskim sustavom, ustroj državne administracije u Dubrovniku odgovarao je modelu koji se razvijao i u drugim sredozemnim gradovima komunalnog tipa.¹ Specifičnost Dubrovnika bila je u relativno malom području i broju stanovnika Republike što je omogućavalo izravan utjecaj vlasti na podređeno stanovništvo. U takvoj je državi veoma rano postignuta maksimalna stabilnost poretka i potpuna politička kontrola, tako da su društveni konflikti rijetko dolazili do izražaja. Jedan od uzroka dugovječnosti dubrovačkog državnog sustava svakako leži u upravnom ustroju i strukturi institucija koje su uspijevale kroz više stoljeća stabilizirati i usmjeravati političke procese.

¹ Raščlamba razvitka administrativnih poslova u Dubrovniku i drugim južnohrvatskim gradovima uspoređena je s istovjetnom djelatnošću u talijanskim komunama u radu Bernarda STULLIJA. O pravnom režimu korištenja arhivske grade. *Arhivski vjesnik*. IX. Zagreb, 1966., 137-236. Razvitak administrativnih službi u Dubrovniku slijedio je, u minijaturnom obliku, savršeniji mletački obrazac, usp. Giuseppe TREBBI, *La cancelleria veneta nei secoli XVI e XVII*, *Annali della Fondazione Luigi Einaudi*, 14, 1980., 65-125.

Koncentracijom vlasti i razvitkom stanovitog oblika impersonalnog državnog apsolutizma plemstvo je putem najvažnijih institucija usuglašavalo pojedinačne interese, pretvarajući ih u opće.

S obzirom na značaj poslova koje su obavljali, službenike u Dubrovačkoj Republici možemo podijeliti u dvije skupine. Prvu skupinu činili su izborni magistrati (*Officiali Publici*), visoki dužnosnici, birani isključivo među vlastelom u Velikom vijeću. Naime, oni su bili nositelji vlasti pa ih možemo smatrati službenicima u širem smislu toga pojma. Broj ovih magistrata, među koje je spadao i sam knez, varirao je tijekom vremena, a njihove dužnosti, vrijeme službovanja i dobna ograničenja za obavljanje funkcija, uređivali su mnogobrojni zakonski propisi. Podaci o izboru magistrata za pojedino razdoblje unosili su se od polovice 15. st. u knjigu *Libro Officiali o Specchio dell' Maggior Consiglio*. Rad pojedinih magistrata usklađivan je odlukama Senata kojemu su podnosili izvješća o svojoj djelatnosti.²

Drugu službeničku skupinu predstavljali su honorarni činovnici, kako ih naziva G. Čremošnik, koji su obavljali operative i administrativne poslove u uredima pojedinih magistrata ili državnih vijeća. Na ove dužnosti su u 14. i 15. st. najčešće imenovani stranci, a u kasnijem razdoblju dubrovački pučani. Tu skupinu službenika: kancelara, notara i pisara (*Ministri, Cancellieri, Scribani*), mogli bismo nazvati službenicima u užem smislu toga pojma. Njihov broj, ovlasti i primanja određivani su izravno odlukama Senata ili Maloga vijeća, dok im je zaposlenje ovisilo o opsegu poslova pojedinih ureda i trenutačnim financijskim mogućnostima Republike.³

Broj službenika tijekom je vremena u načelu rastao u skladu s gospodarskom i političkom moći Republike. Najvažniji uredi koji su pratili rad glavnih organa državne vlasti, triju vijeća, razvili su se u središnje državne urede koji od polovice 16. st. dobivaju svoj trajan

² O magistratskim dužnostima kao i o upravno političkom ustroju državne vlasti postoji opsežna literatura. Temeljni prikazi Koste VOJNOVIĆA. O državnom ustrojstvu Republike dubrovačke, *Rad JAZU* 103, Zagreb, 1891., Sudbeni ustroj Republike dubrovačke, *Rad JAZU* 105, 108, 114, i 115, Zagreb, 1891., 1892. i 1893., Državni rizničari Republike dubrovačke, *Rad JAZU* 127, Zagreb, 1896., upotpunjeni su radovima M. i P. Rešetara, J. Lučića, V. Foretića, B. Stullija, A. Marinovića, Z. Šundrice i drugih, koji se ponajviše odnose na djelokrug i trajanje pojedinih magistratskih službi.

³ O ustroju ovih službi u literaturi postoji neusporedivo manje informacija i one se odnose uglavnom na razdoblje početka djelovanja dubrovačkoga notarjata i kancelarije tj. na datiranje najstarijih knjiga tih ureda. U svezi s tom problematikom i radom istaknutih kancelara u srednjovjekovnom Dubrovniku kao i o pripadajućoj literaturi, usp. Vinko FORETIĆ, Dubrovački arhiv u srednjem vijeku, *Anal. Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, VI-VII, Dubrovnik, 1959., 315-336. Zdravko ŠUNDRICA, Kako je nastala i kako se čuva bogata grada Dubrovačkog arhiva, *Arhivist*, I-II, Beograd, 1972., 23-35. Osim radova Gregora Čremošnika koje navodi V. Foretić, za podatke o dubrovačkom činovništvu u ranijem razdoblju treba spomenuti njegov posthumno objavljeni članak, Činovnički stalež u srednjem vijeku u Dubrovniku, *Dubrovački horizonti*, 30, Zagreb, 1990., 31-38.

organizacijski oblik. U ove ureda spadaju: tajništvo (najvažniji upravni poslovi), kancelarije (sudbeni i upravni poslovi), notarijat (privatnopravni poslovi) i turska kancelarija (dragomanska služba, prevodenje korespondencije i kontakti s turskim vlastima). U svakom od ovih ureda je uz glavnog službenika bilo i nekoliko pomoćnika, koadjutora, a djelovanje im se tijekom vremena razvijalo unutar zakonom zadanih okvira, ne mijenjajući se bitno sve do pada Republike.⁴ Osim službenika središnjih ureda, postojao je i čitav niz činovnika koji su obavljali administrativne poslove u izvangradskim uredima pojedinih knežija i kapetanija te u uredima magistratura u gradu. U toj su skupini najbrojniji bili službenici blagajne, carine, kovnice novca, ureda soli te žitnog i pomorskog ureda. Za ove službenike, pogotovo u ranijem razdoblju, ne postoji sustavno vodena evidencija o vremenu trajanja službe i o plaćama koje su primali.

Republika se početkom 18. st. oporavlja poslije velike krize izazvane posljedicama potresa i teškim međunarodnim prilikama pa se taj proces odražava i na ustroju administracije. U skladu s onodobnim razvitkom administrativnog sustava u europskim državama i Dubrovačka Republika je od polovice 18. st nastojala što bolje ustrojiti svoj činovnički aparat. Osim toga, zbog pomorske konjunktura i gospodarskog jačanja države, u to se doba i broj službenika bitno povećao. Odlukom Senata od 22. studenoga 1706. utvrđen je način izbora i plaćanja najvažnijih administrativnih službenika. Ovom odlukom potvrđuje se izbor po jednoga tajnika i podtajnika (koji bi istodobno obavljao i notarske poslove) te jednoga koadjutora. U kancelarijama za kaznene i građanske poslove predviđen je izbor po dvojice kancelara i jednoga slavenskoga kancelara i jednoga dragomana. Od ostalih službenika, uz kapetana straže na Pločama i admirala, određuje se izbor po jednoga pisara u zdravstvenom, solnom i žitnom uredu, blagajni, carinarnici, arsenalu, kovnici, uredu za mjere i za potrebe evidentiranja sodata. Senat utvrđuje da se na svako od ovih mjesta službenici trebaju izabrati većinom glasova u Senatu. Također se određuje da se svako buduće povećanje plaća ovih, a i svih ostalih službenika i vojnika, mora utvrditi tročetvrtinskom većinom glasova u Senatu.⁵ Godine 1768. u Republici je provedena reforma računovodstva kojom je osuvremenjeno poslovanje državnih financijskih ureda i raznih zaklada, a 1783. propisane su važne reforme u tajništvu kojima se posvećuje osobita briga tekućoj uredskoj i starijoj arhivskoj građi.⁶ Tijekom 18. st. svi novozaposleni službenici počinju se poimenice spominjati u zapisnicima Senata i Maloga vijeća pa iz

⁴ Stjepan ĆOSIĆ, Prinos poznavanju tajništva i arhiva Dubrovačke Republike, *Arhivski vjesnik*, XXXVII, Zagreb, 1994., 127-128.

⁵ Consilium Rogatorum (dalje Cons. Rog.) sv. 117, f. 132', 133. Povećanjem broja službenika u izvorima se naglašuje i njihov položaj, te se glavni službenici nazivaju ministri ili principalii, a pomoćnici koadjutori.

⁶ Kosto VOJNOVIĆ, Državni rizničari republike Dubrovačke, *Rad JAZU* 127, Zagreb, 1896., 11, S. ĆOSIĆ, n.d., 133-136.

tih podataka možemo pratiti njihova eventualna promaknuća i povećanja plaća.

Političkim i gospodarskim oporavkom Republike rastao je i broj službenika. U tom su razdoblju u tajništvu izrađeni mnogi indeksi i pomoćne uredske knjige. Jedna od tih knjiga je posebno kazalo plaća službenika Republike pod naslovom *Indice De' Pubblici Salarii con data delle Assegnazioni ed Aument*. Pored više vrsta administrativnih službenika, ovim su kazalom obuhvaćeni i mnogi namještenici Republike (*salaristi*) koji nisu obavljali uredske poslove, ali se njihova služba odnosila na druge segmente komunalnog i državnoupravnog ustroja. To su u prvom redu pripadnici vojnih postrojbi - barabanti, bombardieri i sodati te liječnici, brijači, ljekarnici, posluga u Dvoru, teklići, vratari, urari, studenti-stipendisti i drugi. Uz odluke Senata o zaposlenju i plaćama službenika i spomenuti indeks, kao važan izvor podataka o ustroju dubrovačke administracije valja spomenuti knjige isplata iz državne blagajne koje tvore posebnu arhivsku seriju *Cassa Communis*. Uz ostale izdatke u tim su knjigama upisivane isplate plaća i drugi troškovi magistrata i službenika.⁷ Na temelju odluka Senata o plaćama i izdacima, službenici računovodstva i blagajne Antun Čingrija i Marko Milli Bošković izradili su nekoliko preglednih godišnjih proračuna državne administracije. Kombinirajući podatke iz navedene izvorne građe, pokušat ćemo prikazati opće stanje magistratura te na opširniji način analizirati brojnost i primanja administrativnih službenika i državnih namještenika tijekom posljednjeg stoljeća Dubrovačke Republike.

Magistrati

Magistrature Dubrovačke Republike bile su one dužnosti čiji su se nositelji, plemići, kao svojim stalnim zvanjem u određenom razdoblju, bavili raznim državnim poslovima iz sfere uprave i sudovanja na temelju podjele dužnosti i ovlasti. U drugoj polovici 18. st. aristokratski je sustav prolazio kroz unutarnju političku krizu. To se posebno očitovalo čestim izmjenama u načinu izbora i djelokrugu rada pojedinih magistrata te u ovlastima samoga Senata.⁸ U nizu tih odluka posebno su važne odredbe Velikoga vijeća iz 1747., 1749. i 1783. i Senata iz 1763. i 1791. kojima se utvrđuje, mijenja ili preinačuje način izbora magistrata i članova Senata kao najvažnijega organa

⁷ U ovom radu korištena je svezak 20 b iz serije 59. Cassa Communis, koji obuhvaća podatke za čitavo 18. st.

⁸ Tijekom 18. st. izglasano je gotovo stotinu odluka Senata i Velikoga vijeća u svezi načina izbora te određivanja broja i ovlasti različitih magistrata. Većina ovih odluka sabrana je u knjizi *Liber Croceus* što nam govori o trajnoj upravno političkoj krizi Republike. Napose bi trebalo razmotriti eksperimente u načinu izbora, broju članova i sukobe unutar Senata o čemu je pisao Žarko MULJAČIĆ. O strankama u starom Dubrovniku, *Anal. Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku*, VI-VII, Dubrovnik, 1959., 25-40. ISTI, Salamankezi i Sorbonezi, *Filologija*, 2, Zagreb, 1959., 161-173, te također, Vinko FORETIĆ, *Povijest Dubrovnika II*, Zagreb, 1980., 239-247.

vlasti.⁹ Ta zamršena pitanja zahtijevaju posebnu obradbu, a ovdje ćemo se ograničiti samo na utvrđivanju plaća pojedinih magistrata.

U drugoj polovici 18. st. broj vlastele vidno je opadao pa se krajem stoljeća Veliko vijeće sastojalo u prosjeku od 90 članova. S druge pak strane, gospodarske prilike izazvane pomorskom konjunkturom znatno su se poboljšale, uvjetujući bitne društvene promjene. Naime, vlasnici i suvlasnici dubrovačkih brodova bili su u najvećem broju (preko 80%) pripadnici građanskoga staleža koji nisu imali udjela u vlasti te svoju ekonomsku moć nisu mogli izravno pretvoriti u političku činjenicu. Ovaj trend praćen revolucionarnim gibanjima u Europi i širenjem prosvjetiteljskih ideja te građanske ideologije uopće, utjecao je donekle i na upravnu strukturu dubrovačke države. Magistrati čije su funkcije bile važnije i starije, poput kneževa, malovijećnika, čuvara pravde, sudaca, blagajnika te kneževa i kapetana na terenu, birali su se na način i u vrijeme koji su bili strogo propisani zakonskim odredbama. Kod ostalih službi uočavamo nepravilnosti glede broja magistrata i duljine njihovog mandata u odnosu na propisane norme, kao da se njihovim izborom tek udovoljavalo formi. Tijekom 18. i početkom 19. st. bile su predviđene čak 74 razne magistrature. Zbog opadanja broja plemića, mnoge nikada nisu zaživjele, a i postojeće su često imale manji broj dužnosnika od predviđenog. Međutim, važna je činjenica da se od osamdesetih godina 18. st. javlja niz magistratura koje do tada nisu postojale, već je njihova pojava na neki način uvjetovana novim društvenim okolnostima.

Za veći broj magistratura nisu bile planirane gotovo nikakve plaće, a ako ih je i bilo imale su simboličan karakter. U drugoj polovici 18. st. veliki je interes vladao za relativno dobro plaćene magistrature poput stonskog kneza, kaštelana u Stonu i Gradu te ostale kneževske i kapetanske službe što je produljivalo postupak glasovanja.¹⁰ Prihodi magistrata bili su dvojaki. Za važnije službe jedan dio primanja bio je unaprijed čvrsto određen za duži niz godina, a drugi dio je zavisio o opsegu poslova i gospodarskim

⁹ Consilium Maius, sv. 59, f. 32-36, 98-108; sv. 64, f. 9-17, te dopuna iste odluke f. 28,28'; Cons. Rog, sv. 174, f. 72-78 i sv. 198, f. 11'-14. Ove opširne odluke, važne za državni i upravni ustroj Dubrovačke Republike, zahtijevaju posebnu raščlanbu koja prelazi okvire ovoga rada.

¹⁰ Lokalna je uprava u Dubrovačkoj Republici tijekom 18. st. zadržala svoje stare i čvrste okvire iz prethodnih stoljeća. U knežijama (comitatus, contrada) Stona, Slanog, Župe, Konavala, Lopuda, Lastova i Mljeta, i kapetanatima Janjine, Orebića i Cavtata, nadležni su magistrati, knezovi (comes) i kapetani (capitani) predstavljali upravnu vlast te su u svojim kancelarijama vodili i lokalnu administraciju. O njihovom djelovanju i ustroju lokalne vlasti u Dubrovačkoj Republici usp. Josip LUČIĆ, Uprava u Dubrovačkom (Slanskom) primorju u doba Republike, *Zbornik Dubrovačkog Primorja i Otoka*, I, Dubrovnik, 1986., 35-72, ISTI, Uprava u Župi Dubrovačkoj, *Zbornik Župa Dubrovačka*, Dubrovnik, 1988., 100-104, ISTI, Kroz konavosku prošlost, *Konavoski zbornik*, I, Dubrovnik, 1982., 13-28, te u istom *Zborniku*, Bernard STULLI, Dubrovačke odredbe o Konavlima i Zdravko ŠUNDRICA, Dubrovačka vlaštelu konavoski knezovi, 47-50.

prilikama u cjelini. Ostali magistrati su simboličnu fiksnu plaću upotpunjavali promjenjivim pristojbama i taksama vezanim za službe koje su obavljali. Zbog toga je moguće samo prosječno i približno odrediti visinu ukupnih magistratskih plaća. Stalni dio primanja bio je utvrđivan odlukama Velikoga vijeća koje su, uz podatke o isplataima u seriji *Cassa comunis*, glavni izvor spoznaja o tome pitanju. Sredinom 18. st., kao i dugo vremena prije toga, knezova je plaća iznosila 1 dukat dnevno, a plaća teritorijalnih knezova utvrđena je 1726. na pola dukata.¹¹ Od 1761. stonskome je knezu, kao i kaštelanima i ostalim magistratima u Stonu, plaća od 20 grošeta povećana na 32.¹² Plaće kaštela na gradskim utvrđama određene su 1758. Kaštelani sv. Ivana i Revelina primali su 20, a Lovrijenca 25 grošeta dnevno.¹³ Odlukom Velikoga vijeća od 3. lipnja 1768. plaća kneza je, zbog inflacije, od jednoga podignuta na dva dukata dnevno. Istom odlukom knezovima Župe, Slanog, Konavala, Šipana i Lopuda te kapetanima Cavtata, Janjine i Trstenice određuje se fiksni dio plaće od 30 grošeta dnevno. Isti iznos primali su i knezovi Mljeta i Lastova, s tim da su im dio plaće bili dužni isplaćivati stanovnici ovih otoka (*L'Universita*).¹⁴ Utvrđuje se i razdoblje u kojem su pojedini knezovi i kapetani nužno morali boraviti u sjedištu svoje vlasti. Zbog obveza oko trgovišta stokom u Gabeli godine 1774., stonskom je knezu plaća ponovno povećana na 40 grošeta dnevno, a ostali stonski magistrati primaju od tada 36 grošeta. Iste godine povećana je i plaća mljetskoga kneza, koja je u cijelosti iznosila 60 grošeta dnevno.¹⁵ Stonskome knezu, kaštelanima Korune i ostalim stonskim magistratima plaća je povećana i 1775. na iznos od 60 grošeta.¹⁶ Plaće magistrata povećane su i 1790. kada je proračun za tu svrhu iznosio 2000

¹¹ Cons. Malus, sv. 55, f. 112-114.

¹² Isto, sv. 60, f. 249, 250.

¹³ Cons. Rog., sv. 171, f. 64.

¹⁴ Cons. Rog., sv. 61, f. 247-250. Otočić, Šipan, Lopud i Koločep. Imali su uglavnom jedinstvenog kneza, a u nekim razdobljima svaki je otok imao posebnog. Godine 1669. Veliko vijeće odlučuje da otočki knez naizmjenično boravi na Šipanu i Lopudu, usp. Ante MARINOVIĆ, Lokalna samouprava u Dubrovačkoj Republici, *Dubrovnik*, 1, Dubrovnik, 1970., 82-90. Lastovo i Mljet su poput Lopuda imali stanovitu samoupravu koja zacijelo vuče podrijetlo iz razdoblja kada ti otoci nisu pripadali Republici. Zbog toga su se i rabili nazivi, *Universitas de insula Media*, *Universitas Lagostae*, *Universitas Meladae*, koji svoje uporište imaju u statutima Lastova (1310.) i Mljeta (1345.), koji tamošnjim stanovnicima jamče poštovanje ranjijih prava i običaja. Dok neki u tim odredbama vide oblik autonomije komunalnog tipa, drugi im odriču svaku političku i pravnu atribuciju. No, sigurno je da su otočne bratovštine i zajednice birale i plaćale službenike koji su u komunalnim i redarstvenim poslovima pomagali otočkom knezu i kancelaru. Usp. također, Marin LUCIANOVIĆ, Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike, *Anali Histroijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, III, Dubrovnik, 1954., 253-296., Ivo DABELIĆ, Povijest otoka Mljeta od najstarijih vremena do XV stoljeća, *Zbornik otoka Mljeta*, I, 99-105.

¹⁵ Cons. Rog. sv. 62, f. 192-195.

¹⁶ Cons. Rog., sv. 62, f. 249, 250.

dukata. Tom je prilikom knezovima Konavala, Župe, Slanoga, Lastova, Šipana i Lopuda te kapetanima Cavtata, Janjine i Trstenice plaća povećana za 25 grošeta tako da je iznosila 55 grošeta dnevno. Stonskom i mljetskom knezu plaća je ovoga puta povećana za 15 grošeta pa su primali 75 grošeta.¹⁷ Zbog strahovite inflacije koja je nastupila krajem 18. i početkom 19. st. plaće magistrata povećane su posljednji put 1805. Senat je 20. kolovoza odlučio da se plaća kneza poveća na 1 mletački (zlatni) cekin dnevno, a da plaće svih ostalih knezova, kapetana i njihovih zamjenika iznose 3 dubrovačka dukata dnevno.¹⁸

Zbog čestih izmjena te paušalnih i nestalnih prihoda za ostale magistratske službe kao i za godišnji proračun plaća svih magistrata, mogu se dati samo opći aproksimativni podaci koji se odnose uglavnom na zakonom predviđeni broj službi i funkcionera. Također je teško utvrditi zbroj fiksnih (državnih) i promjenljivih prihoda (od pristojbi) magistrata za pojedinu godinu. U knjizi *Libro di Cassa Pubblica* upisivana su njihova brutto primanja iz državne blagajne u koja su često uračunavani redoviti i izvanredni troškovi vezani za pojedinu djelatnost, ustanovu ili zgradu u kojoj se služba obavljala. Za one službe koje je obnašalo više magistrata, jedan od njih je često podizao novac i za ostale pa to otežava uvid u pojedinačne isplate jer se broj dužnosnika često mijenjao. Osim toga, vremenski slijed isplaćivanja bio je neujednačen tako da su neki magistrati podizali novac svakih tri, četiri ili više mjeseci, a i služba im je započinjala u različito doba godine.

Krajem 18. st. za fiksni se dio knezove plaće izdvajalo oko 750 dukata godišnje, a ostali knezovi prihodi iznosili su u prosjeku još 300 dukata. Slijedili su dvojica poklisara harača koji su birani svake treće godine s jednogodišnjim mandatom uz plaću od po 1000 dukata. Svi knezovi i kapetani, kao i kaštelani sv. Lovrijenca i Korune, prema proračunu iz 1803. primali su istu godišnju plaću od 270 dukata (30 grošeta dnevno), ali su njihovi izvanredni prihodi bili različiti. Prednjačio je stonski knez koji je upravljao proizvodnjom i prodajom soli u Stonu te su njegovi ukupni prihodi dosežali do 600 dukata, ovisno o proizvodnji soli. Primanja mljetskog kneza iznosila su 500, a konavoski i slanski knez zarađivali su više od 400 dukata. Ostali knezovi i kapetani primali su godišnje između 300 i 350 dukata. Svi ostali magistrati dijelili su međusobno manje iznose plaća. Četvorica magistrata vinskoga ureda (*Consiglieri Vigendari*), kao i četvorica magistrata za vinograde (*Senatori delle Vigende*), koji su bili aktivni samo kraći dio godine, primali su prema prometu vina prosječno 110 dukata, te 80 dukata fiksne plaće. Svi ostali magistrati dijelili su nestalne prihode. Petorica magistrata za prodaju soli s

¹⁷ Cons. Rog., sv. 64. f. 258, 259.

¹⁸ Cons. Rog., sv. 210. f. 81, 81'. Tečaj zlatnog novca u tom razdoblju vrtoglavo je rastao, tako da se 1804. cekin u inozemstvu kupovao čak za 340 grošeta. U Gradu je taj tečaj bio nešto nižih. Usp. Vuk VINAVER, Kursevi moneta u Dubrovniku XVIII veka (II dio), *Analitički historijski instituta JAZU u Dubrovniku*, VIII-IX, Dubrovnik, 1962., 482, 483.

posebnim ovlastima imali su prosječan prihod od 600 dukata, a petorica njihovih kolega dobivali su manji iznos od 60 dukata. Četvorica sudaca u građanskim sporovima imali su u prosjeku preko 200 dukata, dok su kazneni suci, koji su imali i manji opseg poslova, primali samo 50 dukata. Trojica blagajnika dobivali su 120, a četvorica carinika 160 dukata. Petorica magistrata za pomorstvo i javne poslove imali su prihod od 100 dukata, dok su trojica u konzulatskom uredu primali 90 dukata. Slijedila su dvojica magistrata za živeže te po trojica u uredu za sol i mjere, s primanjima od 50 do 70 dukata. Neki veoma važni magistrati, poput trojice čuvara pravde, primali su simboličnu naknadu od 3 dukata. Magistrati u arsenalu, kovnici i blagajni, kao i upravitelji gradskih prihoda, imali su zanemarive prihode od 10 do 15 dukata.

U kontekstu društvenih previranja u drugoj polovici 18. st. položaj i broj magistrata Dubrovačke Republike jedan je od pokazatelja reakcije aristokratske upravne strukture na suvremena zbivanja. Jačanje pomorstva i stanovita materijalna emancipacija građanstva te vezivanje manjeg broja plemića za brodersko poduzetništvo uvjetovali su raslojavanje unutar obaju društvenih skupina. Istovremene velike oscilacije i nesigurnost pomorske konjunktore, kao i postojeće naslijede, davali su političku prednost većini vlastele čiji su se prihodi zasnivali na tradicionalnim zemljovlasničkim odnosima. U takvoj situaciji su za taj dio vlastele tzv. Barnabotte, državne sinekure bile važan dodatni izvor prihoda. Ratni sukobi na Mediteranu, širenje građanske ideologije, nezadovoljstvo seljaštva te unutarne migracije, rast cijena, inflacija i stambena kriza samo su neki od problema s kojima postojeća rigidna političko upravna struktura nije mogla izići na kraj. Različiti gospodarski interesi utjecali su na političko nejedinstvo i rascjep unutar plemićkog staleža u kojem se većina ipak odlučuje za čvršće centralističke mjere kao odgovor na postojeće probleme.¹⁹

Od sedamdesetih godina 18. st. javlja se nekoliko novih magistratura čije su funkcije vezane isključivo za jačanje državne kontrole. Godine 1777. došlo je do nezadovoljstva seljaka koje se očitovalo u

¹⁹ O društvenom i političkom stanju u Dubrovačkoj Republici krajem 18. i početkom 19. st. uz već citiranu literaturu u bilješki 8, usp. Žarko MULJAČIĆ, Istraga protiv jakobinaca 1797. u Dubrovniku, *Anal. Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, II-III, Dubrovnik, 1953., 235-252, ISTI, *Tomo Basilević Baselji predstavnik prosvjeđenosti u Dubrovniku*, SANU, Beograd, 1958., Josip LUETIĆ, Obrisi ekonomsko-društvenih prilika u Dubrovačkoj Republici 1797.-1807., *Anal. Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU*, XXI, Dubrovnik, 1983., 81-95. O onodobnom političkom i administrativnom ustroju Republike ima nekih podataka i u izvješćima suvremenika. Usp. prikaz francuskog konzula LE MAIREA, O Dubrovniku i Dubrovčanima 1776., *Dubrovnik*, 6, Dubrovnik, 1974., 9-69, te izvješće anonimnoga austrijskog izaslanika, objavljeno u radovima Maje NOVAK, Dubrovnik u sedamdesetim godinama XVIII st., *Anal. Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, VI-VII, Dubrovnik 1959., 267-281, te u nastavcima istog izvješća u *Analima*, VII-IX, 1962., 413-438, i *Analima*, XV-XVI, 1978., 137-178.

svim dijelovima Republike. Zbog toga je Senat, po napucima Velikoga vijeća, donio odluku da se za pojedina područja imenuju posebni magistrati, sindaci, koji su bili dužni paziti na red i od seljaka zahtijevati izvršenje obveza. Birani su po dvojica magistrata za Ston i Pelješac, za područje od krajnjeg istoka Konavala do Zatona i za Primorje i otoke. Izbori nisu bili redoviti, već su vršeni onih godina i u onim područjima gdje je dolazilo do nezadovoljstva (1777., 1778., 1796. i 1799.).²⁰ Zbog istih razloga u nekim je krajevima, povremeno od 1784., reaktiviran izbor potknezova i potkapetana. Od godine 1779. birani su, također neredovito, magistrati koji su nadgledali i eventualno cenzurirali priredbe glumačkih skupina te se od tada za tu djelatnost plaćala i određena pristojba. Po posebnom planu Senata iz godine 1784. birani su magistrati za reviziju knjiga i praćenje djelovanja bratovština. Do kraja Republike neredovito su birana 2-4 magistrata za nadgledanje djelovanja svih bratovština u Republici a svake treće godine od 1782. šestorica su magistrata posebno zaduženi za kontrolu djelovanja antuninske bratovštine. Ovi su magistrati ponaosob bili plaćeni sredstvima iz blagajne Blagog djela u iznosu od 150 dukata godišnje.²¹ Pojačana pozornost vlasti u nestalnim vanjskopolitičkim prilikama očitovala se i izborom magistrata za praćenje stranaca koji su boravili u gradu. To se posebno odnosilo na vojne bjegunce, mletačke podanike. Za ovu su službu birana od 1787. trojica magistrata prema prilikama.²² Republika je 1782. pokušala u okviru merkantilističkog pristupa pospješiti razvoj novih obrta kako bi se donekle promijenila monofilna gospodarska struktura utemeljena isključivo na pomorstvu. Tada su, naime, izabrana trojica magistrata za promicanje novih obrta (*Officiali sopra l'introduzione delle nuove arti nello Stato*).²³ Mnogobrojni su društveni i gospodarski razlozi zbog kojih rad ovih magistrata nije urodio plodom pa idućih godina nisu bili birani. Devedesetih godina se u gradu pokušalo potaknuti suknarstvo i bojanje tkanina pa je Senat 1798. izabrao trojicu magistrata koji su nadgledali otvaranje radionica i rad suknarskih obrtnika, no i ta je djelatnost brzo zamrla. U završnici krize, od početka 19.st. do pada Republike 1808., birali su se uglavnom najvažniji magistrati, a novouvedeni su prestali biti birani. Uzrok tome bio je mali broj plemića, ali i sve veća usmjerenost državnih organa na

²⁰ Cons. Rog., sv. 186, f. 94. Cons. Malus, sv. 63, f. 50'-52. Budući da im je bilo zabranjeno posjedovati nekretnine i kupovati zemlju, već broj bogatijih seljaka koristio se institucijom vječnog zakupa, tj. zemlja bi poslije kupnje formalno ostajala na starom vlasniku a seljak bi je obradivao kao svoju, bez ikakvih obveza. Ta pojava ukazuje da je znatan broj seljačkih obitelji finansijski ojačao baveći se pomorstvom i trgovinom. Senat je donio odluku da se institut vječnog zakupa ukine, te da zemlju mogu kupovati uz vlastelu samo dubrovački pučani. Tradicionalni institut fidelcomisa, koji nije ukinut ni tijekom 19. st., također je onemogućavao slobodnu prodaju i kupovinu zemlje.

²¹ Cons. Rog., sv. 192, f. 162-164.

²² Cons. Rog., sv. 195, f. 95.

²³ Cons. Rog., sv. 190, f. 106.

vanjskopolitičke probleme što je unutarnju situaciju donekle potisnulo u drugi plan.

Administrativni službenici

Od početka 18. st. do 1808. u raznim uredima Dubrovačke Republike djelovalo je osamdesetak administrativnih službenika s različitim dužnostima i ovlastima što ukazuje na razgranatost državne administracije. Gotovo svi službenici u ovom razdoblju bili su dubrovačkoga podrijetla, većinom pripadnici antuninskih ili lazarinskih obitelji. Neki su službovali veoma kratko, a neki su pak ostajali vjerni Republici po 30 i 40 godina. Zbog trenutnih potreba Republika je svoje službenike ponekad premiještala iz ureda u ured, tako da su isti pisari tijekom svoga radnoga vijeka službovali u različitim uredima, a ako su sami zahtijevali premještaj ili rad na više mjesta, bila je od 1783. predviđena posebna procedura.²⁴ Ponekad su i oni sami dopunski radili one državne administrativne poslove za koje, zbog njihovog manjeg opsega, nisu imenovani posebni službenici. Prema uredima u kojima su radili i poslovima za koje su bili zaduženi, kao i prema plaćama i društvenom ugledu, među službenicima su postojale znatne razlike.

Službeničke plaće, koje objektivno nisu bile visoke, rasle su u načelu s godinama službe, no samo onda ako se i opseg poslova nije smanjivao. Stanoviti oblik mirovina i otpremnina za dugogodišnje službenike te posebne nagradne isplate krajem godine, kao i novčana potpora njihovim udovicama i siročadi, bili su u ovom razdoblju uobičajeni.²⁵ Službeničke su dnevnice tijekom 18. st. obračunavane isključivo u grošetima (dinarićima) te su periodično isplaćivane u dubrovačkim dukatima.²⁶

S obzirom na vrstu djelatnosti i visinu plaće, administrativne službenike možemo svrstati u tri skupine. Prvu skupinu čine službenici središnjih državnih ureda, drugu službenici magistratskih ureda u gradu, a treću službenici u kancelarijama kneževa i kapetana na izvangradskim područjima.

²⁴ Cons. Rog., sv. 191, f. 87. Ako je neki službenik želio promijeniti radno mjesto, Senat je to morao potvrditi tročetvrtinskom većinom. Na istoj sjednici utvrđuje se da su tajnici ubuduće obvezni voditi knjige zapisnika vijeća isključivo na talijanskom jeziku, što je uostalom već i bila uhodana praksa.

²⁵ Ako u idućim bilješkama nije drugačije naznačeno, svi podaci o službenicima, njihovim plaćama i napredovanju navedeni su prema knjizi "Indice De' Pubblici Salarii ed Aumenti" (neuvršteno u serije) i Cassa Pubblica, ser. 59, sv. 20 b. Za sve podatke postoje potkrepljujuće odluke Senata ili Maloga vijeća koje u bilješkama ne navodimo jer bi njihov veliki broj znatno opteretio tekst.

²⁶ Dubrovački srebrni dukat iznosio je 40 grošeta.

Službenici središnjih ureda

U ovu skupinu službenika spadaju tajnici, notari, kancelari i njihovi pomoćnici te dragomani koji su vodili tursku kancelariju. Na čelu tih službi, koje su djelovale u Kneževu Dvoru, bili su tajnici Republike (*Secretarii*) koji su razvitkom administrativnog ustroja postali najvažniji državni službenici (Ministri Gosposki). Njihov položaj perovođa svih državnih ureda tijekom 18. st. se učvrstio pa su oni u to doba bili nadređeni svim ostalim službenicima, uživajući veliki ugled i privilegije. Već od 16. st. oni se od notara i kancelara razlikuju po tome što su zaduženi isključivo za državne poslove tj. vođenje zapisnika svih triju vijeća, za državnu i diplomatsku korespondenciju (*Litterae et Commissiones*) i za arhiv. Tajnici su bili zaduženi i za tajnu prepisku, šifre, organizaciju državnog protokola, izdavanje putovnica i potvrda o državljanstvu, a do osnivanja pomorskog ureda izdavali su i patente za dubrovačke brodove. U aristokratskoj republici poput dubrovačke tajnička je služba bila nužna, kako zbog nagomilanih državnih poslova, tako i zbog potrebe da se uobličavanju državnih dokumenata, kao i državnom protokolu u cjelini, dade impersonalan karakter koji su tajnici kao pučani bez političkog subjektiviteta mogli simbolizirati. Prema zaključcima Senata može se uočiti čitav niz zadaća koje su u 18. st izvršavali tajnici, od administrativnih, poput izrade mjesečnih izvješća o odlukama Senata, pomaganja knezu i magistratima u sastavljanju pismenih prijedloga i izlaganja za Senat, do policijskih mjera nadzora nad spaljivanjem inkriminiranih tekstova, provjere priznanica prilikom zamjene novca u državnoj riznici i brige za novčane depozite. Od ostalih službenika razlikovali su se po obveznoj radnoj odjeći, crnoj togi i velikom bijelom okovratniku. U svečanim procesijama na dan sv. Vlaha tajnici su zauzimali prvo mjesto, a iza njih su slijedili službenici notarijata i kancelarije te svi ostali državni činovnici. Uz kneza i nadbiskupa, tajnici su jedini imali pravo na svečani pogreb o državnom trošku, a njihove su obitelji dobivale novčanu potporu.²⁷

Notarski i kancelarijski poslovi određivani su posebnim uredbama već u 15. i 16 st. Po tim su odlukama kancelari bili zaduženi za sudbene i javnopravne poslove, dok su notari uglavnom vodili registre privatnopravnih poslova, a po potrebi su zamjenjivali tajnike. Među kancelarima je također bila izvršena podjela tako da su se

²⁷ Nekih podataka o djelatnosti tajnika ima u knjigama *Ceremoniale*, ser. 21.1. sv. 8/1,2 čiji veći dio je sastavio tajnik V. Righi tijekom 1804., a u kojima je utvrđen službeni ceremonijal za razne državne i crkvene prigode i blagdane. Na položaj tajnika osvrće se i Jacobus LUCCARI, *Copioso ristretto degli annali di Ragusa*, Dubrovnik, 1790. (drugo izdanje), 285. Kao u Dubrovniku, slična dioba administrativnih poslova notara, kancelara i tajnika razvijala se odranije u Mlecima. Još krajem 16. st u Mlecima je bilo čak 25 tajnika koji su prema stažu i sposobnostima bili podijeljeni u 5 skupina. Tajnici su vodili razne državne poslove. Bili su zaduženi za glasanje u vijećima, sudjelovanje u diplomatskim misijama, vodili su državni arhiv i korespondenciju te izradivali kancelarijska pomagala. Usp. G. TREBBI, n. d., 97-101.

jedni bavili građanskim i izvanparničnim postupcima, a drugi su bili zaduženi za kaznene postupke.²⁸

Od druge polovice 18. st. struktura središnjih ureda izgledala je ovako: na čelu svih ureda bio je tajnik, a uz njega su bila dvojica ili trojica podtajnika (*vicesecretarij*). Prema riječima samog podtajnika Bara Bettere, glavni se tajnik nazivao "veliki" te je mogao u svako doba zamijeniti bilo kojega službenika, čuvajući sve ključeve državnih ureda.²⁹ Tajnička služba bila je u načelu doživotna, a stjecao ju je uz potvrdu Senata, stanovitim automatizmom, najstariji podtajnik dugogodišnjim radom i prethodnim dokazivanjem na poslovima koadjutora i notara. Naime, svi službenici u središnjim uredima zapošljavali bi se kao mladi pomoćnici (koadjutori) te bi tijekom godina, radeći poslove koadjutora, kancelara i notara, napredovali do preuzimanja podtajničke i tajničke službe. Dugogodišnjim radom provjeravala se i njihova podobnost za to važno državno mjesto. Uz notara i dvojicu njegovih koadjutora, dvojici kancelara za građanske postupke pomagali su obično trojica koadjutora, a kancelar za kaznene postupke imao je četvoricu pomoćnika. Tursku kancelariju vodili su najčešće dvojica dragomana, a o trošku Republike u Carigradu je boravilo nekoliko tzv. mladića jezika koji su tu učili orijentalne jezike. Rad svih službenika središnjih ureda, u ime glavnih državnih organa, nadgledala su trojica čuvara pravde (*Proveditores*).

Dugogodišnji rad, pripadnost uglednim obiteljima i osobna lojalnost bile su odlike službenika središnjih ureda zbog kojih je njihovo promicanje tijekom 17. i 18. st. bio gotovo pravilno. Red nasljeđivanja bio je poremećen samo smrću službenika ili time što bi, poslije nekoliko godina službe, pomoćnici iz tajništva prešli u neki drugi ured, a na njihovo mjesto bi se zaposlili drugi.

Plaće službenika središnjih ureda ovisile su o godinama službe i položaju, no njihovim su se rastom, prema kraju stoljeća, očitovale inflatorne gospodarske prilike. U načelu su plaće rasle sukladno položaju, od koadjutora u kancelariji i notarijatu preko kancelara i notara, do podtajnika i tajnika koji su primali najveće iznose. Plaće dragomana ovisile su o tome jesu li bili u misiji ili su obavljali službu u Gradu.

Uvidom u obiteljsku pripadnost pojedinih tajnika, notara i kancelara može se zaključiti da su u velikom broju bili povezani bližim ili daljim rodbinskim vezama, čineći tako jednu relativno zatvorenu društvenu skupinu unutar antuninske bratovštine kojoj su odreda pripadali. Najpoznatije obitelji iz kojih su potjecali tajnici notari i kancelari u 17. i 18. st. bile su: Stay, Antica, Alegretti, Volanti, Vitussa, Facenda, Vlaichi, Aletti, Righi, Martellini, Natali-Aletti i Bettera.³⁰

²⁸ U svezi razdiobe notarskih i kancelarijskih poslova u ranijem razdoblju usp. V. FORETIĆ, Dubrovački arhiv u srednjem vijeku, 334, 335 i Z. ŠUNDRICA, n.d., 29-31.

²⁹ Bogdan KRIZMAN, Memoire Bara Bettere austrijskom generalu T. Milutinoviću 1815. *Analizirano u Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, I, Dubrovnik, 1952., 427.428.

³⁰ Čingrićina genealogija Antunina. Povijesni arhiv u Dubrovniku.

Tajnika Miha Alegrettija je 1708. zamijenio podtajnik Frano Vitussa koji je na toj dužnosti bio do 1735. kada je tajnikom postao dotadašnji podtajnik Ivan Natali Aletti. On je na tom mjestu ostao do smrti 1743. kada ga je zamijenio sin, također podtajnik, Antun Natali Aletti koji je na dužnosti bio do 1774. Uz podtajnike Martola Facendu (tajnikovog zeta), Miha Martellinija i notara Pava Lazzarija u tom su razdoblju koadjutori bili Kristo Stay, Ruder Bettera te od 1759. Ivan Facenda. Plaća tajnika je u prvoj polovici stoljeća iznosila oko 25, a notara i kancelara oko 16 grošeta, dok su koadjutori započinjali s 4-6 grošeta dnevno. Godine 1774. tajnik postaje Miho Martellini, a podtajnici Facenda, Lazzari i Vlaichi koji je s notarom Volantijem u međuvremenu bio koadjutor. Na njihova su mjesta zaposleni Vicko Righi i Miho Antica. Do novih promjena u tajništvu dolazi 1780. kada mjesto tajnika zauzima Ivan Martola Facenda a podtajnicima postaju Ivan Luka Vlaichi, Ivan Luka Volanti i Pavo Lazzari koji je ujedno bio i pisar u riznici (do 1782.). Notar je Vicko Righi, a umjesto Rudera Bettere koadjutori su Maro Martellini (od 1779.), Antun Liepopilli (od 1784.) i Ivan Tromba (od 1796.). Na mjesto Righija, koji je premješten u kancelariju, postavljen je 1793. Baro Bettera. Naposljetku, od godine 1800., do sloma Republike 1808., tajnik je bio Ivan Luka Vlačhi, podtajnici Volanti, Liepopilli i Bettera, notar Tromba, a koadjutor Frano Liepopilli (od 1801.).

Dobar primjer napredovanja u službi slučaj je tajnika Ivana Facende. On je primljen u tajništvo kao koadjutor u notarijatu godine 1759. s dnevnim plaćom od 12 grošeta. Plaća mu je periodično rasla: 1760. - 16 grošeta; 1765. - 22 grošeta; 1774. - 30 grošeta; da bi kao tajnik godine 1780. imao 40 grošeta. I godine 1790. plaća mu je povećana na 46 grošeta, a 1796. na 54 grošeta. Uz redovitu plaću Republika je tajnicima i podtajnicima plaćala i godišnju zakupninu za kuću koja je u drugoj polovici 18. st. iznosila 25 dukata godišnje. Facenda je dodatno zaradivao kao pisar u pomorskom uredu s plaćom koja je od 1796. podignuta s 40 na 54 dukata godišnje. O institucionalizaciji tajništva govori i podatak da je Malo vijeće 1784. dopustilo Facendi kupnju zemljišta na Pilama za potrebe i u naslijeđe tajnicima Republike (*pro domo Secretarii, qui erat pro tempore*).³¹ Facendin nasljednik i posljednji tajnik Republike Ivan Luka Vlaichi primljen je kao koadjutor još 1761. uz plaću koja je od 12 grošeta dnevno narasla na 30 grošeta kada je 1780. postao podtajnik. Kao tajnik god. 1800. imao je 43 grošeta, a bila mu je plaćena i redovita godišnja pristojba za stan u iznosu od 25 dukata. Njegov podtajnik Volanti imao je istu plaću, a radio je i kao pisar u pomorskom uredu s paušalom od 48 dukata godišnje.

Znakovit je slučaj podtajnika Mara Martellinija, sina tajnika Miha, koji je primljen kao koadjutor 1779. uz plaću od 8 grošeta da bi kao podtajnik 1796. imao 36 grošeta. Godine 1797. Martellini je bio optuženik u tzv. jakobinskoj aferi, povezanoj s boravkom francuskog ratnog broda iste godine. On je, navodno, bio u dosluhu s Fran-

³¹ Consilium Minus, sv. 107, f. 12.

cuzima kao jedan od promicatelja građanskih i revolucionarnih ideja te je pokušao organizirati urotu protiv vlastele. Dulja istraga nije dala konačne rezultate, ali se Martellini ipak povukao s tajničke dužnosti.³²

Zanimljiva je i karijera dugogodišnjega službenika Bara Prospera Bettere koji je započeo kao pisar u solnom uredu da bi 1795. postao koadjutor u notarijatu, a već 1796. notar s plaćom od 30 grošeta dnevno. U tom je, za Dubrovnik teškom razdoblju, obavljao i neke diplomatske misije. Od 1800. do pada Republike obnašao je dužnost trećeg podtajnika s plaćom od 36 grošeta. Bettera je zacijelo bio vrstan činovnik jer ga kasnije susrećemo i u francuskoj administraciji da bi za vrijeme austrijske uprave, od 1818. pa sve do 1843., bio na čelu dubrovačke Političke preture.

Za promaknuće u objema kancelarijama vrijedila su ista načela kao i u tajništvu, s tim da su plaće kancelara i njihovih koadjutora bile nešto niže od tajničkih. Do 1729. spominje se kancelar Kristo Vlaichi i koadjutor Juraj Garglieni (do 1724.). Vljachija kao kancelar do 1739. zamjenjuje Ivan Naccara. Polovicom stoljeća djeluju dvojica kancelara, Vicko Skapić i Tomo Lučić, s plaćom od 37 grošeta dnevno. Tadašnji pomoćnik u kancelariji Prosper Tromba imao je plaću od 16 grošeta. Od 1761. do 1774., kada je dao ostavku, kancelar za kaznene predmete s plaćom od 20 grošeta bio je Diego Arboscelli, pravim imenom Dominik (Didak) Dubravica, poznat u dubrovačkim književnim krugovima 18. st. Tadašnji koadjutor Miho Ivčić imao je 8 grošeta, dok je njegov kolega u građanskoj kancelariji Vlaho Marković bio plaćen 10 grošeta.

Među službenicima kancelarije bilo je također službenika koji su tu proveli čitav svoj radni vijek. Frano Testi počeo je kao koadjutor kancelarije 1757. za plaću od 4 grošeta. Primanja su mu svakih nekoliko godina rasla tako da je 1779. imao 14, a 1790. kada je zamijenio dotadašnjega kancelara Đura Grgurevića, plaća mu je iznosila 18 grošeta.³³ Godine 1796. dnevnicu mu je porasla na 22 grošeta da bi konačno 1803., kada je i umro, imao 26 grošeta. Testi je od 1773. bio i pisar u Arsenalu s paušalom od 12 dukata godišnje. Njegov sin Karlo Testi od 1802. također je zaposlen kao koadjutor kancelarije s dnevnicom od 12 grošeta. Testijev kolega Nikola Vodopić bio je u kancelariji od 1745. do 1790. kada mu je plaća iznosila 18 grošeta. I njegov sin Mato zaposlio se 1776. u kaznenoj kancelariji gdje je i ostao do kraja Republike. Godine 1803. na mjestu građanskog kancelara je Petar Stulli s plaćom od 24 grošeta. Stulli je počeo 1776. kao koadjutor da bi, kao posljednji kancelar Republike, 1808. bio od Marmonta imenovan članom privremene fran-

³² Ž. MULJAČIĆ, Istraga protiv jakobinaca 1797. u Dubrovniku, 251. Budući da Martellini nije strogo kažnjen, kako je Republika običavala zbog takvih prijestupa, ostaje nerazjašnjeno pitanje jesu li optužbe protiv njega bile neosnovane ili je pak frankofilska i reformistička struja među vlastelom bila toliko jaka da ga je uzela u zaštitu.

³³ Cons. Rog., sv. 196, f. 99.99'. Senat je Đ. Grgureviću na njegovu zamolbu odobrio odlazak na dvogodišnji studij prava u Italiju uz kredit od 50 dukata godišnje.

cuske uprave, a kasnije i sucem Tribunala. Kancelar u kaznenoj kancelariji Petar Tromba započeo je službu koadjutora 1755. s 8 grošeta da bi 1803. imao dnevnicu od 28 grošeta. Tromba je od 1776. zaradivao i kao pisar zdravstvenog magistrata s plaćom od 4 grošeta dnevno. Sin mu je Tomo zamijenio Vlaha Fišića kao koadjutor u gradanskoj kancelariji od 1784., a već spominjani Ivan bio je notar. Trombe su kasnije također prihvatili položaje u francuskoj i austrijskoj administraciji. Od pomoćnika u kancelariji treba svakako još spomenuti Ivana Matkovića i Balda Sivrića koji su zajedno primljeni 1791., a obavljali su i dužnosti pisara kod magistrata za upravljanje arsenalom za 15 dukata godišnje. Kraj Republike na dužnostima koadjutora kaznene kancelarije dočekali su Vice Petrović (od 1795.) i Đuro Perić (od 1800.).

Turska kancelarija koju su vodili dragomani također se nalazila u Kneževu dvoru kao sastavni dio središnjih ureda, ali su dragomani zbog karaktera svoga posla bili često odsutni.³⁴ Još tijekom 18. st. u ovom su se ured obavljali i poslovi tzv. slavenske kancelarije, ali je njihov opseg u ovom razdoblju bio zanemariv, tako da su se dragomani uzgredno bavili i tim poslom. Jedan od najboljih dubrovačkih dragomana, Miho Zarini, proveo je više godina u Carigradu i Maroku.³⁵ On se polovicom 18. st. spominje i kao slavenski kancelar, a tu je dužnost od 1765. obavljao Antun Antica. Kao slavenski kancelar djelovao je od 1779. i Ivan Luka Martellini, ali zbog nedostatka posla, i shodno tome maloj plaći od 8 grošeta, on je 1784. premješten kao pisar u ured Blagog djela gdje mu je plaća 1794. iznosila 190 dukata godišnje. Slavensku korespondenciju povremeno je vodio Frano Bettera, ali njegova plaća od 6 grošeta iz 1793.

³⁴ Turska kancelarija nastala je, u krilu slavenske kancelarije, razvitkom potrebe komuniciranja na orijentalnim jezicima. Dragomani su od početka 17. st. vodili brigu oko prijepisa i prevodenja službenih dokumenata na turski i arapski jezik. Turska kancelarija redovito je pripremala opsežnu dubrovačku korespondenciju s kadijama u susjednim kadilucima Herceg-Novom, Trebinju, Ljubinju, Stocu, Ljubuškom, Imotskome i Mostaru te s turskim vojnim zapovjednicima - ajanima u Trebinju, Počitelju i Hutovu. Od posebne je važnosti bila prepiska s bosanskim i hercegovačkim sandžakbegovima i vezirima u Sarajevu, Travniku, Banjaluci, Mostaru i Foči te sa Visokom Portom, središnjom turskom vladom u Carigradu. Djelatnošću ove kancelarije nastala je bogata serija *Acta Turcarum* u dubrovačkom Povijesnom arhivu. O djelatnosti Turske kancelarije usp. Fehim EFENDIĆ, Dragomani i kancelarija turska u Dubrovniku, *Kalendar Gajret za 1940.godinu*, Sarajevo, 1939., 3-11.

³⁵ Izvorni naziv slavenske kancelarije bio je *Cancellaria linguae slavae*, a u njoj su se izdavali dokumenti pisani na hrvatskom jeziku, bosančicom ili ćirilicom. Prvi kancelari ove vrste spominju se već u 14. st. (*Testamenta Notariae*, sv. 8, f. 10-10', Vidos Bogdanich scrivan sclavonesco). Miho Zarini "interpres linguarum orientaliorum nec non cancellarii linguae slavae" zbog svojih je sposobnosti od Turaka je prozvan "krunom među dragomanima". O svojim mislijama bosanskom beglerbegu i na Velikoj Porti ostavio je zanimljiv dnevnik. Usp., Vesna MIOVIĆ-PERIĆ, Dnevnik dubrovačkog dragomana Miha Zarinija, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, XXXIII, Dubrovnik, 1995., 93-135.

dovoljno govori o neznatnoj potrebi za tom službom. Početkom 18. st. dragoman Republike je Luka Lučić. Njegovi nasljednici, Miho Zarini i Markantun Rose, primali su tijekom pedesetih i šezdesetih godina 18. st. prosječno 24-26 grošeta dnevno, a nešto mladi Đuro Benić imao je dnevnicu 16-18 grošeta. Nikola Veseličić, dragoman od 1774., imao je plaću 40 grošeta. Neke je dragomane Republika plaćala stalno, a neke je angažirala i plaćala po potrebi. Dragomani su zbog svoje traženosti relativno lako nalazili službu i kod predstavnika drugih država. Tako je dubrovački dragoman Miho Božović krajem osamdesetih godina prešao u službu pruskog poslanstva u Carigradu te je s toga mjesta učinio mnogo za spas Republike u njenim posljednjim godinama. Također dubrovački dragoman, Damjan Bračević, prešao je devedesetih godina u francusku službu, postavši glavnim Napoleonovim tumačem u Egiptu, a Republika ga je kratkotrajno angažirala kao svoga predstavnika u Parizu 1805. Nikola Radelja započeo je službu 1784. za dnevnicu od 12 grošeta, a godine 1790. plaća mu je iznosila 30 grošeta. Po povratku iz misije u Smirni 1803. on je postao glavni dubrovački dragoman s plaćom 56 grošeta. Od devedesetih godina kao dragomani djeluju Mato Pušić i Miho Benić, a 1792. Republika je u nekim misijama angažirala kao dragomana Vernazzu, doseljenika iz Jedrena, čija je obitelj te godine dobila dubrovačko državljanstvo.³⁶ Na dvogodišnjem učenju orijentalnih jezika u Carigradu boravilo je stalno nekoliko stipendista, no većina ih nikada nisu postali dragomani. Kao mladići jezika, s primanjima od 12 grošeta dnevno, spominju se Mato Pasarević (od 1791.), Ivan Karaman (od 1791.) i Mato Stjepović (od 1796.). Kao dragoman je u tom razdoblju stasao samo Miho Benić koji 1803. ima plaću 40 grošeta i uz Radelju je jedini stalno plaćeni tumač.

Plaće svih službenika tajništva, obiju kancelarija i turske kancelarije, iznosile su prema proračunu iz 1804. ukupno 4418 dukata.

Službenici posebnih ureda

U uredima pojedinih magistrata te knezova i kapetana također su djelovali službenici i pisari. Nekoliko magistratura u gradu imalo je svoje stalne službenike, dok su u nekima od njih pisari bili uposleni tek povremeno, uz ugovoreni honorar. Najvažnije stalne službe u kojima su uz izabrane plemiće, magistrature, djelovali administrativni službenici bile su: riznica (*tesoreria*), blagajna (*cassa*), solni ured (*soprasalinaria*), ured za živež (*grassa*), zdravstveni ured (*sanita*) te carina (*dogana*) i pomorski ured (*marina*). Službenici u ovim uredima bili su uglavnom slabije plaćeni od službenika središnjih ureda, no načela njihova rada i napredovanja u službi bila su jednaka. Za rad ovih službenika bili su odgovorni nadležni magistrati. Treba naglasiti da su uz službenike u ovim uredima djelovali i drugi namještenici i osoblje čije su se dnevnice, kao i materijalni troškovi nadoknađivali prihodima od samih djelatnosti koje su se u uredima obavljale.

³⁶ Cons. Rog., sv. 199, f. 155, 156.

Službenici riznice koji su vodili državno računovodstvo bili su osobito cijenjeni i dobro plaćeni. Manji dio plaće dobivali su iz općinske blagajne, kao i ostali službenici, dok im je veći iznos isplaćivan iz zakladnih sredstava Blagog djela za čije su računovodstvo također skrbili. Početkom 18. st. se kao *scriba Thesaurarie* spominje Andrea Ricciardi. Dugogodišnji glavni službenik riznice Marko Milli Bošković zaposlen je od 1768. kao koadjutor s plaćom od 100 dukata godišnje. Godine 1792. imao je već 500 dukata, kao i njegov pomoćnik Petar Bettera. Druga dvojica službenika, Jakov Bettondi i Nikola Sodrnja, imali su 1803. plaću od 350 dukata. Bošković, Bettondi i Sodrnja ostali su u službi sve do sloma Republike 1808.

Službenici općinske blagajne su, za razliku od onih u riznici, vodili samo prihode i rashode općinske blagajne (*Cassa Comune*) te su oni vršili isplatu plaća svim državnim namještenicima. Stjepan Bašić bio je *scriba rationum comunis* do 1730. Ivan Luka Dimitri zaposlen je kao računovoda 1755. s plaćom od 4 grošeta dnevno da bi 1781. imao 18 grošeta. Od 1759. on je radio i kao pisar ureda za konzulate na Levantu uz honorar od 30 dukata godišnje, a od 1766. bio je i pisar u kovnici za paušal od 45 dukata. Kao službenik blagajne radio je sve do smrti 1801. kada ga je naslijedio posljednji blagajnik Republike Antun Čingrija, zaposlen od 1766. Plaća mu je 1791. iznosila 26 grošeta, a 1803. primao je 34 grošeta dnevno. Njegov pomoćnik, Niko Grmoljez (od 1776.), primao je 20, a Vice Vodopić (od 1784.) 12 grošeta.

Pisari u solnom uredu vodili su administraciju u svezi proizvodnje i prodaje soli, a bili su podređeni odgovarajućim magistratima. Ovi su službenici često prema potrebi premješteni u žitni ured. Tijekom prve polovice stoljeća do 1741. *scriba salis* je Marko Gudelj. Godine 1758. zbog povećanja trgovine u solnom uredu pisari su Stjepan Leonard s plaćom od 27 dukata mjesečno i Petar Baletin, a pomoćnici su mu od 1763. Niko Antica s 8 grošeta i Marko Petrović s 4 grošeta dnevno. Ivan Stulli postao je koadjutor 1776. s dnevnicom od 4 grošeta da bi 1803. imao 18 grošeta. Pomoćnici u uredu su još Vlaho Vodopić i Nikola Mirković s dnevnica od 12 grošeta. Poslije Leonardijeve smrti 1802. na čelu ureda je Ivan Božović s plaćom od 20 grošeta. Kao poseban službenik za prodaju soli Niko Grmoljez je od 1799. primao 12 grošeta te je istodobno bio i pisar magistrata za konzulate s paušalom od 80 dukata godišnje.

Dugogodišnji glavni pisar u uredu za živež, *scriba grassae*, bio je Frano Volanti koji je započeo kao koadjutor 1735. s plaćom od 30 dukata godišnje da bi 1756. primao 75 dukata. Njega je 1784. naslijedio Josip Branković koji je primljen u solni ured još 1777. a plaća mu je 1803. s 24 povećana na 32 grošeta. Pomoćnici su mu bili Vice Vodopić (od 1784.), Ivan Bračević (od 1790.) i Miho Čingrija (od 1804.) s po 12 grošeta dnevno. Za poslove u općinskom skladištu žita bili su od 1792. zaduženi Baro Grmoljez i Nikola Milković s dnevnicom od 20 grošeta, dok je skrbnik (kustod) Tomo Mitrović primao 40 grošeta.

Administrativne poslove u carinarnici (*Dogana*), obično su vodila dvojica službenika. Do 1714. *scriba dohanae Majoris* bio je Jakov Lalić, a do 1750. na toj je dužnosti bio Nikola Dimitri. Od 1761. pisar je bio Kristo Vlaichi, a plaća mu je iznosila 11 grošeta. Vlaichijev pomoćnik Luka Drobac započeo je 1772. sa 6 grošeta da bi kao glavni pisar od 1787. imao 14 grošeta. Njegov je pak pomoćnik od 1793. bio Petar Čingrija, a plaća mu je od 1796. iznosila 12 grošeta. Plaće ovih službenika isplaćivane su iz općinske blagajne, dok su ostali namještenici carine bili plaćeni prihodima od naplate carina. Tu spadaju carinski poslužnici (*fantí*), carinski mjerač te kaplar vojnika na Pločama koji su ponekad uređivali u carinskim poslovima. Zanimljivo je da je u proračun troškova carinarnice iz 1804. uvrštena i stavka od 27 dukata godišnje koliko je iznosila hrana za mačke u carinskim skladištima.

U uredu za mjere bio je stalno zaposlen po jedan pisar. Od godine 1750. bio je to Jakov Sodrnja koji je 1775. primao plaću od 8 grošeta. Njega je 1781. zamijenio Josip Vodopić koji je na tom poslu ostao do pada Republike, a plaća mu je 1804. iznosila 18. grošeta. Usput je obavljao i administrativne poslove za magistrature koji su bili zaduženi za sprečavanje krijumčarenja vina.

Republika je i svojom monetarnom politikom nastojala doskočiti gospodarskim problemima pa je pred kraj 18. st. pojačana djelatnost kovnice novca. Dubrovačka trgovina u unutrašnjosti bila je tada gotovo neznatna pa je Senat pokušao ublažiti posljedice brojnim emisijama novca koji je bio u uporabi i na turskom području. Zbog toga je 1777. donesena odluka da se reaktivira izbor magistrata kovnice (*Zecchierí*) koji su se, međutim, počeli birati tek od 1783. S obzirom da su djelovali u istoj zgradi, do tada su poslove kovnice (*Zecca*) vodili carinski magistrati. Uz njih su djelovali službenici i osoblje kovnice. Kao pisar u kovnici djeluje od četrdesetih godina Božo Bošković, a plaća mu je 1763. iznosila 180 dukata godišnje. Uz njega je od 1755. i Ivan Guska koji je dobivao 50 dukata te je radeći kao vojni pisar primao dodatnih 52 dukata. Knjige kovnice vodio je u to doba i Ivan Dimitri za honorar od 45 dukata. Petar Liepopilli (otac notara Antuna) bio je pisar od 1763., a plaća mu je 1766. iznosila 20 grošeta. Nikola Budmani bio je na mjestu pisara u kovnici od 1786. do pada Republike kada mu je plaća bila 28 grošeta dnevno. Osim administrativnih službenika u kovnici su djelovali majstori kalupari i ogledači. Prema odluci Senata iz 1718. kalupari su imali godišnju plaću od 100 dukata. Od 1763. pomoćnik kalupara Giovannia Bettinellia je Domenico Menditto s plaćom od 4 grošeta dnevno. Budući da je izradio kalup za vižline iz 1765. sa siglom D M, plaća mu je podignuta na 12 grošeta. Punih 40 godina u kovnici je djelovao njegov kolega, kalupar Ivan Karlo Angelis. Kao pomoćnik kalupara započeo je 1766. s plaćom od 8 grošeta. Kujući u narednom razdoblju vižline, libertine, dukate (sigla G A), solde, perpere i talire, plaća mu je stalno rasla. Kada je izradio kalup i iskovao kvalitetne Libertine, Senat mu je 1796. odobrio dnevnicu od 26 grošeta, a dugogodišnji rad mu je nagrađen i 1803. kada je primljen u bra-

lovštinu Antunina. Posljednji kalupar, koji je djelovao usporedno s Angelisom, bio je kontroverzni urar i svećenik Antun Obad. Njega je Republika 1791. poslala u Beč na izučavanje kaluparskog zanata uz godišnju naknadu od 50 dukata. Kao kalupar Obad je počeo raditi u kovnici 1794. kujući do 1803. veoma loše dukate (sigla A O), perpere i poluperpere, upravo nedostojne posljednjih novaca Republike. Posljednji ogledači srebra i dobri poznavatelji plemenitih kovina bili su Cvjetko Martinović, koji je od 1757. primao 12 grošeta dnevno, i njegov zamjenik Boško Cović (Radelja) koji je od 1768. primao 8 grošeta.³⁷

Službu u pomorskom i zdravstvenom uredu obavljali su uglavnom, uz odgovarajući honorar, službenici iz drugih ureda. Tako je pred kraj Republike pisar u pomorskom uredu bio podtajnik Ivan Luka Volanti, a u zdravstvenom je uredu tu službu obavljao kancelar Petar Tromba. Sanitarnom uredu bili su podređeni lučki kapetani u gradu i u Gružu. U gradu je tu dužnost obavljao od 1791. Luka Stulli, a plaća mu je 1803. iznosila 16 grošeta. Nikola Remedelli bio je kapetan u Gružu s dnevnicom od 20 grošeta, a morao je nadgledati i trgovinu vinom.

Za plaće administrativnih službenika blagajne, ureda za živež, pomorstvo i zdravstvo te solnog ureda, carine i mjernog ureda izdvojeno je iz općinske blagajne, prema proračunu za 1804., ukupno 2940 dukata. Tome treba pridodati i oko 1200 dukata za plaće službenika riznice iz blagajne Blagog djela.

Službenici knežijskih kancelarija

Posebnu skupinu službenika predstavljali su kancelari zaduženi za administrativne poslove u uredima kneževa i kapetana na području Republike.³⁸ Za rad i promicanje ovih službenika vrijedila su ista načela kao i kod gradskih činovnika, s tim da su oni bili nešto skromnije plaćeni, primjereno životu u izvangradskoj sredini, a država im je osiguravala i godišnju najamninu za stan. I među ovim se službenicima može uočiti stanovita nasljedna tradicija, osobito kod obitelji Bettondi u Stonu, Agustinović u Trpnju (Janjini) i Tromba u Župi.

Polovicom 18. st. spominju se sljedeći kancelari i njihove plaće: Damjan Mori u Konavoskoj knežiji (18 grošeta), Rado Liepopilli u Cavtatu (8 grošeta), Tomo Tromba u Župi (27 grošeta), Jakov Dominchetti na Šipanu (8 grošeta), Niko Katić na Lopudu (5 grošeta), Nikola Ilinić u Šlanom zamijenio je 1753. Antuna Pavlovića (25

³⁷ O kaluparima i ogledačima dubrovačke kovnice Bettinellu, Mendittu, Angelisu, Obadu, Martinoviću i Čoviću, koji su se ujedno bavili i zlatarskim obrtom, usp. Ivo LENTIĆ, *Dubrovački zlatari 1600.-1900.*, Zagreb, 1984.

³⁸ Osim administrativno upravnih i sudbenih poslova, u knežijskim i kapetanijskim kancelarijama obavljali su se i svi notarski poslovi, sklapanje ugovora, oporuka i sl. za što su bili zaduženi kancelari i njihovi pomoćnici. Građa ovih kancelarija je stjecajem povijesnih okolnosti sačuvana u znatno manjem opsegu nego što je to slučaj s gradom središnjih ureda.

grošeta), Vlaho Glasović na Mljetu (8 grošeta), Pasko Bettondi u Stonu (14 grošeta), Antun Beletin u Orebićima (4 grošeta) i Petar Agustinović u Janjini (4 grošeta).

Kancelari u Stonu, Slanom i Konavlima imali su više posla i bili relativno bolje plaćeni, a često su imali i pomoćnike, no visina plaće im je ponajviše ovisila o godinama službe. Tijekom vremena kancelari su se smjenjivali, neki su obnašali dužnost dugi niz godina, a neki su premješteni i u druge urede. Konavoskog kancelara Morija najprije je 1768. zamijenio Luka Sodrnja, a zatim 1781. Venancio Aquila koji je dobivao plaću od 12 grošeta te 20 dukata godišnje za najam kuće. On je godine 1786. prešao kao koadjutor na Lopud za dnevnicu od 10 grošeta a tu je i umro. U Konavlima ga je 1768. zamijenio Hijacint Ševelj koji je od 1779. bio kancelar u Slanom za plaću od 12 grošeta. Od 1789. do 1796. kancelar je bio Frano Šarić (s 18 grošeta), a posljednji je konavoski kancelar Josip Vasiljević imao plaću 30 grošeta. Kancelara Liepopillija u Cavtatu zamijenio je Rado Radović koji je 1776. započeo sa 7 grošeta. Slijedio je kancelar Andrija Bratić, 1790.-1795., te potom Frano Bruni koji je 1802. imao dnevnicu 12 grošeta. Do kraja Republike u Cavtatu je kancelar bio Josip Nardelli s istom plaćom. On je od 1805. bio dužan pomagati Bruniju koji je zaposlen u novoutemeljenom zdravstvenom uredu u Cavtatu.³⁹ U Župi je poslije Toma Trombe kancelar bio njegov sin Prosper pa zatim Andrija Kreč koji je 1780. počeo s dnevnicom od 8 grošeta. Od 1783. do 1803. župski je kancelar bio Ignazio Guiccardini s dnevnicom od 16 grošeta, a poslije njegove smrti do 1808. nije se zaposlio novi kancelar. Šezdesetih godina Stonski je kancelar Pasko Beletin kojega je 1772. zamijenio Nikola Bettondi za 6,5 grošeta dnevno. Bettondi je ostao kancelar u Stonu sve do pada Republike, a plaća mu je 1803. iznosila 7 grošeta. Na Lopudu se kao kancelari u prvoj polovici stoljeća spominju otac i sin Nikola i Andrija Brattuti. Dugogodišnji lopudski kancelar bio je Niko Katić kojega je 1791. zamijenio njegov koadjutor Stjepan Jakšić čija plaća je 1803. iznosila 12 grošeta. Ovaj je Jakšić od 1787., kada je primljen u službu, primao i 4 grošeta kao tzv. admiral. Šipanski kancelar Đuro Boroje službovao je od 1774. do 1804. kada je dao ostavku. Petra Agustinovića u Janjini je 1793. zamijenio sin Vice s plaćom od 12 grošeta, a poslije Antuna Baletina u Orebićima kancelari su bili Josip Đivović (od 1781.), Frano Gurić (od 1791.) te naposljetku Marko Lazarević koji je 1804. imao plaću 8 grošeta. Ignacij Gurić zamijenio je Ševelja na mjestu kancelara u Slanom od 1786. do 1808. kada je primao 18 grošeta. Na Mljetu je, poslije Glasovića, od 1770. kancelarsku službu obavljao Josip Pavlović čija je plaća 1781. iznosila 8 grošeta. Njega zamjenjuje od 1796. Petar Kapetanić koji 1804. prima 19 grošeta. U

³⁹ Grada konavoske (od polovice 15. st.) i cavtatske kancelarije (osnovana 1497.) u potpunosti je uništena u napadu Crnogoraca i Rusa 1806. Tragovi djelovanja konavoske kancelarije mogu se donekle rekonstruirati u drugim arhivskim scrijama, osobito u korespondenciji konavoskih knezova s vijećima Republike. Od spisa cavtatske kancelarije sačuvana je samo jedna knjiga *Diversa Zaptat* iz 1690.

proučenim izvorima o kancelarima na Lastovu nema podataka sve do devedesetih godina 18. st. kada se spominje Nikola Dobrosravić koji je 1797. primao 18 grošeta, ali se i njemu gubi trag u kasnijim isplatama.⁴⁰

U proračunu iz 1804. za plaće dvanaestorice kancelara u knezijskim i kapetanijskim kancelarijama bio je predviđen iznos od 1323 dukata. Svim kancelarima bila je plaćana i godišnja najamnina za stan ili kuću u različitoj visini. Najamnina za kancelarovu kuću u Janjini iznosila je prema proračunu iz 1804. čak 40 dukata godišnje, dok je njegovom kolegi na Šipanu stanarina iznosila samo 3 dukata. Za tu se namjenu ukupno izdvajalo 103 dukata.

Državni namještenici

Znatna sredstva iz državne blagajne izdvajala su se za mnogobrojne namještenike Republike (*salariati*). S obzirom na važnost djelatnosti i službe koju su obnašali i prema plaćama koje su dobivali, namještenike možemo također svrstati u nekoliko kategorija. U tom su smislu zasebnu skupinu predstavljali diplomatski i konzularni predstavnici Republike čiji se broj, naročito u 18. st., znatno povećao. Zbog osobenosti diplomatske službe, njenog trajanja i načina plaćanja ta skupina namještenika nije obuhvaćena ovim pregledom.⁴¹

Specifičan odnos crkve i države u Dubrovniku podrazumijevao je razne oblike državnog pokroviteljstva nad crkvenom organizacijom, nadbiskupom, biskupima te cjelokupnim svećenstvom i redovništvom. Budući da se u Dubrovačkoj Republici nije ustalila institucija crkvene desetine, a crkva je posjedovala za dubrovačke okvire velike zemljišne posjede, prihodi s tih imanja bili su pod nadzorom magistrata (prokuratora) za dobra pojedinih crkava ili samostana. Pored redovitih zemljišnih prihoda crkva se izdržavala oporučnim dobrima Blagog djela, ali i različitim državnim dotacijama. Osim toga, dijecezanskom su se svećenstvu isplaćivale i redovite godišnje plaće pa i svećenike možemo smatrati, na stanoviti način, državnim službenicima. Prema posljednjim godišnjim proračunima tezorijera iskazani su troškovi prokuratora za crkve sv. Vlaha i Gospe Velike u ukupnom iznosu od 1570 dukata godišnje. Ovi su se troškovi odnosili na plaće kapelana, poslužitelja, crkovinara, zbora i orguljaša te na vino, ulje, tamjan i druge sitne potrepštine. Šestorica kateheta u Gradu primali su po 50

⁴⁰ Usp. bilj. 14. Pored kneževske vlasti na Mljetu i Lastovu su postojali i lokalni organi uprave kojima su često bili podređeni i kancelari. Notarsku su službu na Lastovu tradicionalno obavljali lokalni svećenici. Republika je u više navrata pokušavala na mjesto kancelara postavljati svjetovnjake, ali im to često nije uspijevalo. Zbog toga ni materijalni položaj mljetskih kancelara nije u potpunosti jasan.

⁴¹ O diplomatskim i konzularnim službenicima Republike, o njihovom izboru, rangiranju, vrstama misija i zadaćama, te načinu plaćanja, postoji dosta podataka u literaturi. Usp. Bogdan KRIZMAN, *Diplomati i konzulti u starom Dubrovniku*, Zagreb, 1957., ISTI, *O dubrovačkoj diplomaciji*, Zagreb, 1951., Ilija MITIĆ, *Konzulati i konzularna služba starog Dubrovnika*, Dubrovnik, 1973., te niz članaka ovoga autora o toj temi.

dukata, a župnici u 36 župa, uključujući i stonskog biskupa, primali su različite plaće u ukupnom iznosu od 3814 dukata.

Drugu skupinu predstavljali su namještenici u raznim vojnim i njima srodnim službama. Za vojnu administraciju bili su zaduženi, Martol Righi (od 1791.) koji je 1804. primao 30 grošeta i Josip Vodopić (sin kancelara Mata) za dnevnicu od 23 grošeta. Godine 1762. Senat je odredio da se broj bombardijera (topnika) ograniči na šezdeset i dva. Dvanaestorici vještijih plaća je iznosila 4 grošeta, a ostaloj pedesetorici 2 grošeta dnevno.⁴² Krajem 18. st. Republika je stalno plaćala oko četrdeset bombardiera čija se plaća kretala od 2 do 6 grošeta, zavisno o činu, sposobnostima i godinama službe. Tada se godišnje za plaće bombardiera izdvajalo oko 1120 dukata. Na teritoriju Republike bilo je raspoređeno oko 100 plaćenih vojnika - so-data, čija je dnevnicu od 4 grošeta predstavljala godišnji izdatak od 3700 dukata. Sodati invalidi ili njihove udovice primali su naknadu od 2 grošeta. Ovom valja pridodati plaće za kaplare i stražare na vratima od Ponte, od Peskarije, od Ploča i od Pila te stalnih stražara na Srdu i na Revelinu. U gradskoj Luži bila je smještena oružarnica i sjedište vojnih zapovjednika koji su obično imali čin kapetana i poručnika. Podređeni su im bili po dva zastavnika i narednika te nekoliko kaplara koji su izravno zapovijedali stražama i ophodnjama. Ivan Karlo Angelis počeo je kao zastavnik 1776. za 5 grošeta da bi 1782. bio promoviran u narednika, a 1785. u poručnika. Kao kapetan 1804., Angelis je primao dnevnicu od 13 grošeta.⁴³ Tadašnji narednik Tomo Resti primao je 10 grošeta, a zastavnik Zambolio 5 grošeta. U proračunu iz 1804. među vojnim troškovima navedene su i plaće za devetoricu bubnjara (po 5 grošeta) te dvanaestoricu tamničara (po 12 grošeta). Uz još neke manje iznose, ukupni izdaci za plaće ove skupine namještenika iznosili su preko 9100 dukata godišnje. Posljednjih se desetljeća ne spominju barabanati koji se zbog štednje nisu više primali u službu.⁴⁴

U troškove Kneževog dvora spadale su plaće zdura (*riviera*), posluge i dvorske glazbe. Plaće za petnaestak zdura iznosile su od 10 do 15 grošeta, a dobivali su i obvezne napojnice. Njihovi zapovjednici dobivali su 25-30 grošeta. Za reprezentativnu odjeću svakoga od njih izdvajala se i posebna godišnja suma od 30 dukata. Ukupni izdaci za zdure i poslužnike u Dvoru iznosili su 1804. oko 2500 dukata. Tome treba pridodati i plaće dvorske glazbe (*Capella del Principe*) u kojoj je obično sviralo desetak glazbenika (violine, viole, oboe, rogovi i orgulje). Glazbenici su uglavnom bili iz Italije i često su se mijenjali, a plaće su im pred kraj 18. st. iznosile u prosjeku 20 grošeta. Od 1728. glazbom je ravnao Mato Pozza (*Maestro di Capella*) za dnevnicu od

⁴² Cons. Rog., sv. 173, f. 220-221'

⁴³ Zacijelo je riječ o istoj osobi koja je radila i u kovnici novca.

⁴⁴ O vojnom ustroju Republike u to doba usp. Ilija MITIĆ, Organizacija kopnene i pomorske obrane Dubrovačke države - republike od stjecanja nezavisnosti 1358. do dolaska Francuza 1806., *Analiz Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU*, XXIV-XXV, Dubrovnik, 1987., 113-117.

12 grošeta. Godine 1776. plaća mu je iznosila 16 grošeta, a 1781. ga je zamijenio orguljaš Marino Santoro za plaću od 17 grošeta. Početkom 19. st. plaće glazbenika, kao i ostalih namještenika, zbog inflacije su vidno povećane, a broj glazbenika je smanjen pa su samo sedmorica glazbenika 1804. ukupno primila 1478 dukata.

Najveće plaće među namještenicima Republike imali su liječnici. Obično su bila angažirana po dvojica fizika i kirurga, uz jednog starijega i iskusnijeg protofizika. Istodobno je Republika stipendirala jednoga ili dvojicu studenata medicine u Italiji.⁴⁵ Senat je 1709. donio odluku o biranju liječnika većinom glasova, a 1781. utvrdio je njihovu redovitu dvogodišnju reizbornost.⁴⁶ Među mnoštvom odluka Senata o osuvremenjavanju upravno administrativne vlasti tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina 18. st. spadaju i odluke iz 1783. o ustroju liječničke službe kojima se propisivala suradnja i stanovita subordinacija liječničkog zbora.⁴⁷ Protofizik Ivan Pagani bio je u službi od 12. prosinca 1749. za plaću od 351 dukat godišnje. Plaća mu je tijekom vremena rasla, a radio je do svoje duboke starosti početkom 19. st. kada mu je Republika, poslije višekratne financijske pomoći, isplaćivala čak 980 dukata godišnje. Fizik Ivan Buć zaposlen je od 24. siječnja 1759., poslije studija u Bologni, za plaću od 200 dukata. I njemu je plaća s godinama službe rasla, tako da je 1794. iznosila 735 dukata, jednako kao i 1799. kada je vjerojatno umro. Gotovo identičan je slučaj njegovog kolege Ivana Perovića zaposlenog iste godine (6. siječnja) kojemu je plaća 1799. iznosila 500 dukata te se narednih godina ne spominje. Dugogodišnji kirurg Lorenzo Giromella započeo je službu 23. prosinca 1770. za plaću od 455 dukata da bi 1790. imao 900, a 1804. čak 1080 dukata godišnje. Stipendisti Republike bili su Đuro Hidža i Miho Grgurević, inače bliski rodaci. Poznati književnik, latinist, Hidža je djelovao kao fizik od 14. lipnja 1783., a isti dan je primljen u službu i Grgurević. Godišnja plaća im je od 300 narasla godine 1804. na 750 dukata. Iako u djelatnoj službi, liječnici su često bili na studijskim boravcima u Italiji pa je Senat upošljavao i nove ljude. Kirurg Vincenzo Delari zaposlen je od 19. travnja 1782. za 350 dukata. Posljednji put se spominje 1802. kada mu je plaća iznosila 500 dukata.⁴⁸ Godine 1783. primljen je kirurg Vincenzo di Bari koji je aktivan i 1804. Kirurg Miho Roini u dubrovačkoj je službi od 23. lipnja 1789. Godine 1791. plaća mu je 400 dukata, a 1804. nije više u službi. Fizik Luka Stulli zaposlen je od 24. kolovoza 1799., a plaća mu je 1804. iznosila 580 dukata. Istog dana i pod istim uvjetim zaposlen je i fizik Petar Đurić. Posljednji dubrovački liječnik zaposlen u doba Republike bio je Miho Dadić kojemu je Senat 13. srpnja 1803. odobrio plaću od 260 duka-

⁴⁵ Iscrpnih podataka o dubrovačkim liječnicima ima u djelu R. JEREMIĆ i J. TADIĆ, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika* II, Beograd, 1939. Ovdje ćemo naglasiti uglavnom one podatke koje ovi autori nisu donijeli.

⁴⁶ Cons. Rog., sv. 141, f. 238, i sv. 189, f. 246.

⁴⁷ R. JEREMIĆ, J. TADIĆ, *n.d.*, 83, bilješka 29.

⁴⁸ JEREMIĆ, TADIĆ, *n. d.* ne spominju ovoga liječnika koji je relativno dugo djelovao.

ta. Već iduće godine Dadić je primao 580 dukata. Uz liječnike zdravstvenu su službu obavljali i neki brijači. Po dvojica brijača stalno su zaposlena u bolnici *Domus Christi* gdje su bili dužni raditi i liječnici. Godine 1788. započeo je službu brijač Ivan Matei za plaću od 6 grošeta. U kasnijim se troškovima kao njegovi pomoćnici u bolnici spominju brijači Marko Bračević (2 grošeta) i Pavao Naracci (16 grošeta). U gradu su djelovali i javni brijači koji su bili djelomično plaćeni od države. Mato Sassi je 1790. imenovan brijačem na Pilama uz obvezu da drži pijavice i bavi se zdravstvenom djelatnošću. Ivan Luka Bona najprije je bio zadužen za obuku bombardijera, a od 21. siječnja 1790. za plaću od 2 grošeta postaje brijač za vađenje zubi i stavljanje pijavica. U drugoj polovici 18. st. Republika je stalno plaćala i liječnika u Stonu. Tamošnji kirurg Mato Sivrić započeo je službu još 1742. za 12 grošeta dnevno, a umro je vjerojatno 1783. Vincenzo Kirieleison, također kirurg, primljen je 13. ožujka 1779. Godine 1794. zamijenio ga je dotadašnji janjinskijski kancelar Josip Appurger koji je kao kirurg 1803. primao dnevnicu od 6 grošeta.⁴⁹ Republika je 12. svibnja 1777. primila u službu zubara Gaetana Pierinia za plaću od 8 grošeta dnevno. Godine 1781. primao je 12 grošeta, a 1785. biran je za narednika gradske straže.⁵⁰ Godine 1804. godišnje su plaće za djelatne liječnike, Hidžu, Giromellu, Stulija, Dadića i Vicenza di Bari te dvojicu gradskih brijača u bolnici, iznosile ukupno 4507 dukata godišnje. Ovi su se troškovi namirivali iz općinske blagajne. U troškove bolnice *Domus Christi* ubrajani su, uz lijekove, potrošni materijal i plaće brijača, kapelana, njegovateljica te dvojice ljekarnika. Mato Vocativo je radio kao ljekarnik bolnice *Domus Christi* od 1761., a 1787. za plaću od 150 dukata godišnje. Godine 1793. pridružio mu se nećak Mato Šarić koji je kao stipendist Republike od 1790. učio ljekarništvo u Napulju. Godine 1804., poslije više zamolbi za povišicu, Vocativo je primao 304, a Šarić 273 dukata godišnje. Ukupni godišnji izdaci iznosili su 1660 dukata, a naplaćivali su se iz posebnog novčanog fonda i zemljišnih prihoda bolnice. Na sličan su se način financirale i druge javne ustanove pod državnim pokroviteljstvom, a nadzor nad čitavom djelatnošću obavljali su izabrani magistrati.⁵¹

Postojao je još čitav niz namještenika koji su za državni račun obavljali najrazličitije poslove. Rimski pravnik Luigi Cosinti vodio je od godine 1793. pravničku školu za 500 rimskih škuda, a franjevac Adrian od iste je godine započeo besplatno i javno poučavati nautiku i

⁴⁹ Isto. autori ne bilježe ovoga liječnika.

⁵⁰ Ovaj Pierini postao je 1786. kolporter dubrovačkoga tiskara Karla Occhia kojemu je Republika, zbog nedostatka posla, također dodijelila vojnu sinekuru kapetana straže. Pierinjeva zadaća bila je proširenje tržišta Occhievih izdanja po svim hrvatskim krajevima, od Rijeke, Karlovca i Zagreba do Temišvara. Pothvat je doživio poslovni neuspjeh kao i čitava Occhieva djelatnost. Usp. Ž. MULJAČIĆ, O prvoj dubrovačkoj tiskari, *Anal. Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, IV-V, Dubrovnik, 1955.-1956., 596-602.

⁵¹ Prema proračunu iz 1804. troškovi nahodišta su iznosili 8300 a kolegija 4676 dukata.

gospodarstvo. Te je godine i violinist Angelo Frezza započeo glazbenu poduku talentiranih mladića uz naknadu od 6 grošeta dnevno. Na platnom spisku Republike bili su i urari koji su održavali satove u Dvoru i na javnim mjestima. Antun Dordelli i Josip Mazzari su za taj posao od 1761. bili plaćeni 4 grošeta dnevno, a od 1793. to je obavljao i Zantto de Paoli. U proračunu iz 1804. spominju se i dvije babice. Plemkinja Marija Pozza Sorgo i Marijana Kapica primale su za taj posao godišnje 36 dukata. Zlatar Ivan Milošević za državne je poslove dobivao plaću od 109 dukata. Tiskar Antonnio Martecchini, nasljednik Occhia i Trevisania, primao je od 1802. plaću 16 grošeta dnevno, uz još neke pogodnosti.⁵² Sedmorica vratara, koji su bili zaduženi za otvaranje i zatvaranje gradskih vrata i mostova, primali su ukupno 383 dukata godišnje, a Republika je povremeno plaćala po 10 grošeta dnevno desetorici žbira za "ispitivanje javnog mnijenja". Slikara Rada Martinija Republika je od 1789. stipendirala sa 60 škuda godišnje za vrijeme njegovog petogodišnjeg studija u Rimu. Po povratku u Dubrovnik, od 20. veljače 1796. Martini je primao 12 grošeta dnevno. Prethodno se, od 1786., spominje crtač Ivan Zeindl plaćen od Senata s 4 grošeta dnevno.

Iz posebne blagajne Kneževa dvora (*detta*), plaćao se stanoviti broj dvorske posluge, kao i dio troškova zatvora koji se nalazio u podrumima Dvora te neki izvanredni troškovi i usluge. Za tu je blagajnu 1804. bilo predviđeno 1800 dukata.⁵³

Čitava skupina namještenika u Stonu financirana je izravno prihodima iz tamošnjih solana. Prema podacima iz 1804. stonski je kancelar Nikola Bettondi iz ove blagajne dobivao još 20 dukata godišnje, a pomagali su mu pisari Marko Šuljaga za 20, i Dominik Kirieleison za 13 grošeta dnevno. Sam je Bettondi dodatno zaradivao 2,5 grošeta dnevno kao pomoćnik pisara solnog ureda Andrije Vocativa čija je plaća iznosila 7 grošeta. Pisar solnog ureda u Dubrovniku Ivan Bošković iz ove je blagajne dobivao dodatnih 30 dukata godišnje. Stonski urar Pavo Mišeta za održavanje je gradskog sata primao 12 dukata godišnje. Nadnice radnika i mjerača u solani iznosile su od 2 do 8 grošeta, a najveća primanja imao je proto stonskih solila Sebastian Piacentini (1200 dukata godišnje) te njegov sin i pomoćnik (365 dukata). Godišnje plaće za 16 sodata u Stonu iznosile su 365 dukata. Tome treba pridodati plaće za desetak stražara i bombardiera. Stonskim prihodima djelomično su se financirali kapelani i svećenstvo

⁵² O dubrovačkim tiskarima, njihovim primanjima i obvezama prema Republici opširno je pisao Ž. MULJAČIĆ, n. d. bilj. 40. ISTI. O drugoj dubrovačkoj tiskari. *Analit. Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku*, X-XI, Dubrovnik, 1966.

⁵³ Neke neredovite isplate dvorske posluge, vojnika, namještenika, administrativnih službenika, te osobito obrtnika koji su angažirani u razne svrhe, isplaćivane su iz blagajne namijenjene troškovima Kneževa dvora. *Dicta domini Rectoris - Detta*, no to nisu bili propisani i stalni prihodi. Iz ove su se blagajne naplaćivali i troškovi svojevrstne reprezentacije o čemu usp. Nella LONZA, Svakodnevnica Kneževa dvora u Dubrovniku u XVIII st., *Ottum*, 2, Zagreb, 1994., 3-17.

katedralne crkve, a stonski je biskup dobivao jedan dukat dnevno. Ukupni troškovi iz ove blagajne za 1804. iznosili su 3418 dukata.

* * *

Radi stjecanja cjelovitoga uvida u realne cijene plaća državnih službenika, potrebno se osvrnuti na opću monetarnu situaciju te na visinu obrtničkih nadnica, kao i na cijene osnovnih živežnih namirnica. Tijekom 18. st. uočljiv je nominalan rast svih nadnica izazvan rastom cijena i inflacijom.⁵⁴ U usporedbi s nadnicama obrtnika, cijene dnevnic administrativnih službenika i namještenika ipak su u tom razdoblju realno pale, što je i razumljivo s obzirom da je država, kao njihov poslodavac, zapadala u sve dublju krizu. Skokovi cijena i nadnica evidentni su oko 1750., 1780. i 1790. Monetarni kaos u Turskoj te ratovi na Sredozemlju i prekid plovidbe prouzročili su i četvrti veliki skok u razdoblju 1800.-1804. Međutim, i unutar ovih perioda, ovisno o političkim i gospodarskim prilikama, cijene su oscilirale iz godine u godinu.⁵⁵ Do devedesetih godina dnevnic važnijih službenika bile su slične nadnicama obrtnika, no početkom stoljeća rad obrtnika je postao znatno skuplji. Godine 1790. zidari su imali nadnicu 24 - 32 grošeta, dok su obični nadničari primali 14-15 grošeta što je odgovaralo plaći mladih službenika. Već u razdoblju 1800.-1804. zidari su primali od 80 do 100 grošeta dnevno što je bilo znatno više i od plaće tajnika i podtajnika i moglo se mjeriti s plaćama iskusnijih liječnika. Istodobno su nadničari primali 40, klesari 100, a stolari i kalafati 120-140 grošeta dnevno. Kapetani su primali oko 250, a mornari 170 dukata godišnje. Slična situacija bila je i s cijenama namirnica. Uborka pšenice (oko 11 kg.) stajao je 1774. - 40, 1790. - 60, a 1801. čak 150 grošeta. Situacija se popravila dovozom žita iz crnomorskih luka pa je cijena uborka 1804. iznosila 44 grošeta. Kutlo ulja (0,8 l) stajalo je 1470. - 8, 1793. - 12, 1796. - 16, a 1802. - 20 grošeta. Vino malvazija je od 10 grošeta osamdesetih godina, poskupilo početkom 19. st na 24 grošeta za kutao. Relativno najstalnije i najniže bile su cijene mesa. Govedina se po odredbama Senata 1798.-1805. prodavala za 8 - 10 grošeta. Teleće i janjeće meso imalo je nešto višu cijenu, dok je najskuplja bila svinjetina.⁵⁶

Od 1803. Republika je zbog financijskih problema započela smanjivati broj svojih službenika čije su plaće realno bivale sve manje. Prema isplatama u knjizi općinske blagajne, početkom francuske okupacije bilo je aktivno svega petnaestak administrativnih službenika.

⁵⁴ Za monetarnu situaciju u Dubrovniku i šire, usp. Vuk VINAVER, Cene i nadnice u Dubrovniku XVIII veka, *Istorijski časopis*, IX-X, Beograd, 1959., 315-332; ISTI, Kursevi moneta u Dubrovniku XVIII veka (II dio), *Anal. Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, VIII-IX, Dubrovnik, 1962., 481-498.

⁵⁵ V. VINAVER, Cene i nadnice u Dubrovniku XVIII veka, 320-322.

⁵⁶ Isto, 323-325.

Zaključak

Kao posljedak višestoljetnog razvitka u okvirima komunalnog aristokratskog sustava, administrativni ustroj u Dubrovačkoj Republici doseže tijekom 18. st. organizacijski vrhunac. Među administrativne službe u širem smislu spadaju, tj. njima upravljaju, magistrati Republike čija zaduženja i plaće, upravo u ovom razdoblju i u skladu s odlukama Senata, podliježu mnogim izmjenama. Time se, između ostalog, očituje i upravljačka kriza Starog poretka. Administrativne službenike u užem smislu, tj. namještenike u raznim uredima Republike, možemo podijeliti u više skupina. Središnjim državnim uredima te svim ostalim službenicima na čelu je bio tajnik Republike, a pomagali su mu podtajnici, notari, kancelari te njihovi koadjutori i dragomani koji su vodili tursku kancelariju. Ovi su službenici vodili najvažnije državne, upravne i sudbene administrativne poslove i bili su najvažniji i najbolje plaćeni činovnici. Zapošljavani su odlukom Senata iz redova uglednih građanskih obitelji, a napredovali su u skladu sa sposobnostima i godinama službe. Drugu skupinu čine službenici u različitim posebnim uredima pojedinih magistrata u Gradu ili na području Republike poput kancelara u knežijskim i kapetanijskim kancelarijama. Oni su bili u načelu nešto slabije plaćeni jer su im poslovi bili manjeg opsega i značaja. Među ostalim mnogobrojnim namještenicima koji su plaćani iz državnog proračuna najcijenjeniji su bili liječnici i kirurzi koji su imali najveća primanja. U tu skupinu spadaju još ljekarnici, svećenici, razni vojni namještenici, dvorska posluga, glazbenici i drugi. Općenito uzevši, primanja službenika i namještenika nisu bila visoka jer su se samo najvažniji službenici po nadnicama mogli mjeriti s majstorima obrtnicima. Njihov je položaj bio otežan i stalnim rastom inflacije. No, većina je službenika za svoje poslove primala i neredovita primanja, a činovnički je posao, osobito u središnjim uredima, bio visoko cijenjen u društvenom smislu.

Stjepan Ćosić: ADMINISTRATIVE STRUCTURE AND
OFFICIALS' SALARIES IN THE REPUBLIC OF
DUBROVNIK (1700-1808)

Summary

The article illustrates the organization of the administrative apparatus in the Republic of Dubrovnik, as well as officials' salaries. First of all, there is a short discussion on the particularities of municipalities as well as salaries of civic authorities in the 18th century. It is followed by a more detailed description of the administrative offices' system in a limited sense. On the basis of original material, the structure, activity scope, salary and working manners are being reconstructed and officials from central, special, principal and other services in the Republic are listed.